

відіграють з'єднувальні елементи, поява яких зумовлена, в першу чергу, морфологічним чинником, тобто вживанням у якості складових трикомполітів різних морфологічних форм іменників (35 прикладів), напр.: *boumwolle smf.* 'бавовна' → *boumwolle-n-körn m.* 'плід бавовника'; *holderbluot stf.* 'цвіт бузини' → *holderblüt-e-muos stn.* 'мус із квітів бузини'; *holderblat stn.* 'лист бузини' → *holderblei-er-saft stn.* 'сік з листа бузини'; *koufman stm.* 'торгівець' → *koufman-s-guot stn.* 'товар, предмет торгівлі'.

3. Зміни у складі компонентів іменникових трикомполітів можна пояснити різними чинниками, а саме: використанням у складних словах різних морфологічних форм іменників, тенденцією до оглушення кінцевих дзвінкх приголосних, впливом наступного приголосного з метою більшої співзвучності комполітів, закономірностями щодо вживання у якості компонентів комполітів здебільшого простих односкладових іменників або діалектними розбіжностями. Зміни граматичних категорій лексем у складі іменникових трикомполітів порівняно із самостійним вживанням відбуваються внаслідок їхнього семантичного переосмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Paul H.* Deutsche Grammatik : In 5 Bd-n / Hermann Paul. – Halle (Saale) : Niemeyer, 1957. – Bd. 5 : Wortbildungslehre – 142 S.
2. *Wilmanns W.* Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch / Wilhelm Wilmanns. – [2. unveränd. Aufl.]. – Berlin ; Leipzig : de Gruyter, 1930. – 2. Abteilung : Wortbildung. – 671 S.

*Бортун Каріна
Вінниця*

ІНТОНАЦІЙНО-ЕКСПЕСИВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ІМПЕРАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Проблема визначення наказового способу (імператива) як мовної категорії, її основні параметри та характеристики ставали предметом дослідження багатьох лінгвістів (див. праці О. В. Бондарка, В. С. Храковського, Н. Ю. Шведової, В. В. Виноградова, В. М. Русанівського, О. С. Мельничука, О. В. Ісаченка, Р. Якобсона та багатьох інших).

Переважає більшість мовознавців погоджуються з тим, що імператив – категорійна форма способу, що виражає безпосереднє волевиявлення (прохання чи наказ мовця) з метою спонукати слухача до певної дії [1: 249].

Відомо, що наказовий спосіб може виражатися не тільки імперативом, а й іншими дієслівними формами, наприклад: *Ідемо! Не підказувати! Рушили!*, а також і іншими частинами мови: *Швидше! Сюди!* Наказова модальність може бути властива не тільки окремим словам, але й цілим висловленням: *Збирай свої речі і за мною!* Тут вся предикація як ціле лежить у модальному плані наказового способу. Таким власне-спонукальним висловленням властива особлива інтонація [4: 9].

На думку О. В. Ісаченка, граматичні форми дієслова як такі не мають своєї специфічної інтонації, бо тільки в реченні вони можуть набувати ту чи іншу інтонацію, оскільки вона є «формою буття» будь-якого висловлення [4: 7].

В. В. Виноградов категорію імператива відрізняє від дійсного способу не лише формами особи, відсутністю форм часу, але і яскраво вираженими емоційно-вольовим значенням, особливим інтонаційним забарвленням [2]. Ця інтонація сама по собі може перетворити будь-яке слово у форму наказу, вимоги тощо. У системі наказового способу ця інтонація є органічною приналежністю дієслівних форм. Поза цією інтонацією наказового способу не існує. Саме ця риса, на думку мовознавця, зближує форми наказового способу з вигуками. Природно, що ті ж дієслівні форми, але без імперативної інтонації можуть бути лише граматичними «омонімами» наказового способу [2].

Імператив у своєму прямому наказовому вживанні передбачає типову мовленнєву ситуацію прямого звернення. Він є у відомому сенсі дієслівною паралеллю вокатива, пор. *Люди, насолоджуйтеся життям попри все* [«Країна», жовтень, 2016]. Це пов'язано з кличною функцією як вокатива, так і імператива [4: 8].

Різні модальні відтінки імператива (наказ, заклик, порада, прохання тощо) можуть передаватися різною інтонацією. Наприклад, у реченні *«Не бери в голову! Берися за роботу. Через три-чотири дні гроші підуть»* [«Країна», листопад, 2016] дієслова *не бери, берися*, що виражають наказ, інтонаційно відрізняються від дієслова *повідомте* в реченні *«Якщо син прийде додому, повідомте» (матері із військкомату дзвонять)* [«Країна», листопад, 2016] що виражає пораду тощо [3: 371].

Крім інтонації, різні відтінки в значенні наказового способу досягаються використанням й інших мовних засобів. Так, наприклад, вживання недоконаного виду пом'якшує значення наказу (пор.: *сядь, сядьте, дістань, дістаньте і сідай, сідайте, діставай, діставайте*); частки *-но, -бо* надають формам наказового способу відтінку інтимності, фамільярності, іронічного підтексту: *«А покажіть-но, що маєте у квартирі!»* (заголовок статті) [«Еспресо», вересень, 2016] [3: 371].

Залежно від виду дієслова волевиявлення може супроводжуватися тими чи іншими експресивними відтінками. Форми наказового способу недоконаного виду зазвичай виражають більш категоричне спонукування, ніж

форми дієслів доконаного виду («... якщо маєш пояснення звідки взяв гроші, то розкажи людям докладно. Не можеш? Подавай у відставку, складай мандат» [«Еспресо», вересень, 2016]. З найбільш виразною експресивністю характер спонукання в дієсловах недоконаного виду виступає в тих випадках, коли з контексту видно, що виконання дії повинно відбутися негайно («Впустить, ми на сходях сядемо, – просять журналісти перед входом до кінотеатру «Київ».) [«Країна», листопад, 2016] [5: 621].

В інших випадках, коли волевиявлення не передбачає негайного виконання дії, а наявне спонукання до дії постійної, повторюваної, форми наказового способу недоконаного виду позбавлені експресивного відтінку, інтонаційного наголосу: «А спробуй вгадати, хто це. В одному класі навчаються відразу три пари двійнят» [«Еспресо», листопад, 2016] [5: 621].

Експресивні відтінки, пов'язані з розходженням видових форм, відображаються і в значеннях модальних часток *хай* і *нехай*. *Хай* виражає волю більш рішучу, міцно і владно. *Нехай* означає скоріше припущення, дозвіл. «Напевно, історію він (Путін) вивчав погано, на відміну від итигуцьких наук. Тому нехай візьме підручник та підучити трохи» [«Еспресо», листопад, 2016] [2].

У позамовній ситуації прямого звертання імператив як наказова форма не існує і існувати не може. Тому поєднання типу *Нехай він скаже! Нехай він напише!* не є формами імператива. Ці речення мають спонукальне значення, але вони не є прямим наказом, не прямою заборонаю, оскільки в них граматично бере участь третя особа [4: 8].

Ці речення позбавлені наказової інтонації і вимовляються з іншою, спонукальною інтонацією. І хоч частки *хай* та *нехай*, правда, генетично сягають до імператива від дієслова *пустити, пускати*, але в сучасній мові їх зв'язок з дієслівною парадигмою повністю втрачено [4: 9]. Таке вживання імператива ми знаходимо в тих випадках, коли адресат логічно не може стати виробником дії, названої мовцем: *Будь ти проклятий!*

У розмовному мовленні форми наказового способу дієслів доконаного виду вживаються для «спонукання до заборони» або «зворотного спонукання», тобто для вираження заборони названої дії: *Поговори мені тут!* (тобто «замовкни»). Таке вживання пов'язане з певними синтаксичними конструкціями та порядком слів у реченні [5: 622].

Варто пам'ятати, що імператив *є*, в першу чергу, заклик до дії, він несумісний із пасивним станом. Тут вже заклик відноситься саме до пасивного стану (*будь проклятий*). З граматичного погляду тут важливо те, що особа адресата як учасника дії, вираженої імперативом, усувається [4: 10].

Отже, імперативним висловленням в українській мові властива специфічна інтонація волевиявлення, яка не може існувати поза контекстом цього висловлення. Також, окрім інтонації, наказовий спосіб відрізняється експресивністю, виразністю своїх граматичних значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – С. 249.
2. *Виноградов В. В.* "Русский язык" [Электронный ресурс] / В. В. Виноградов. Режим доступа: <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5310&a0=17#s061>.
3. *Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.* Курс сучасної української мови // М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Частина I. 3-тє вид. – К.: Радянська школа, 1965. – С. 371.
4. *Исаченко А. В.* К вопросу об императиве в русском языке // А. В. Исаченко – РЯШ. – 1957. – № 7. – С. 7–14.
5. *Шведова Н. Ю.* Введение; Значения падежей; Предлоги; Частицы // Русская грамматика. Т.1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология // Н. Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. Т. 1. – С. 621–622.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

1. «Країна» (жовтень – листопад 2016).
2. «Еспресо» (вересень, листопад 2016).

*Волковська Анна
Вінниця*

ЗАСОБИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВІРШОВАНОГО МОВЛЕННЯ В ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ ГРУПИ «THE BEATLES»

Поява теоретичних досліджень, виконаних на матеріалі пісенних текстів групи «The Beatles» (А. Н. Багіров, Н. Ю. Буркін, В. Еверет, Я. Інґліш, Н. Мерсер, А. Поллак та інші) обумовлена як поетичною, так і когнітивною складовою творчості зазначеної групи. У пропонованому дослідженні розглядається проблема демократизації віршованого мовлення на матеріалі 180 текстів пісень групи.

Демократизація – це один з ключових процесів в історії будь-якої мови, найбільш загальне поняття для процесів лібералізації мови, розмивання меж між функціональними підсистемами, взаємодії літературної мови і внутрішньо-літературних елементів, розхитування традиційної норми [2: 5]. У цьому дослідженні поняття демократизації звужується і розглядається як